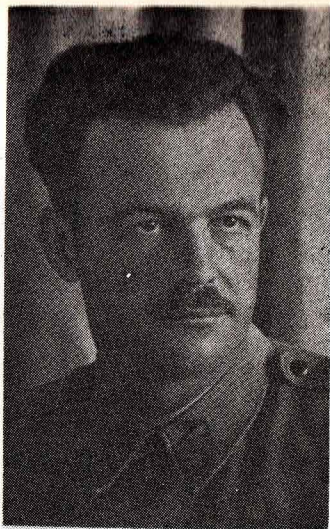

General-major u penziji
Milan LAH

GLAVNI ŠTAB NOV I PO SLOVENIJE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Krajem 1944. godine potpuno su bili oslobođeni Makedonija, Srbija, Crna Gora i Vojvodina, a takođe i veći deo Bosne i Hercegovine i Dalmacije. U Hrvatskoj i Sloveniji postojale su veće ili manje oslobođene teritorije na koje je neprijatelj stalno vršio pritisak, većim ili manjim ofanzivnim poduhvatima. Sasvim razumljivo — ova oslobođena područja su bila iza neprijateljevog fronta i zato su, u odnosu na njegovu stabilnost, bila veoma osetljiva.

Boris Kidrič Peter, koji je tada bio na dužnosti komesara Glavnog štaba NOV i PO Slovenije je, na njemu svojstven način, intenzivno pratio i analizirao vojnu situaciju na velikim evropskim frontovima, posebno vojnu situaciju u Jugoslaviji i, razume se, u Sloveniji. Računao je na to da će rat do potpunog sloma fašizma još potrajati, gotovo pola godine, da će se neprijatelj svom snagom do zadnjeg trenutka boriti i da će teritorije — pre svega u Jugoslaviji — u pozadini neprijateljskog fronta zbog aktivnosti partizanskih jedinica, biti izložene stalnim neprijateljskim pritiscima i napadima. S takvim osnovnim konceptom gledanja na tok događaja u najbližoj budućnosti formilusao je zadatke naših snaga u Sloveniji. One su trebalo da vezuju što jače neprijateljske snage i to ofanzivnim akcijama, budući da je samo na taj način bilo moguće najefikasnije po-

moći naše snage na frontu — pre svih onima u Sremu — kada naše snage budu prešle u ofanzivu.

Uporedo sa tim, drug Kidrič je stalno izražavao brigu za stanje koje će nastati odmah posle rata, kada će biti potrebno za kratko vreme na celom slovenačkom području uspostaviti narodnu vlast i vojnoteritorijalne komande i ustanove. Njegova razmišljanja i sažete jasne analize razvoja događaja u najbližoj budućnosti bili su od vanrednog značaja za dalji rad Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

Upravo tih dana, sa načelnicima odeljenja štaba, održao je sastanak novi komandant Glavnog štaba Dušan Kveder. Upoznao ih je sa opštom vojnom situacijom i nakon analize ukazao na predstojeće zadatke. To su, u stvari, bile jasne smernice za dalje delovanje, na osnovu čega je utvrđen program budućeg rada. Od tada se Glavni štab bavio konkretnim pripremama za dane oslobođenja koji nailaze.

Glavni štab NOV i PO Slovenije nalazio se nekoliko kilometara od Črnomelja, idući cestom koja vodi za Semič. Na tom mestu su bili operativno, obaveštajno i šifrantsko odeljenje, zatim odeljenje za veze i još neka; ostala odeljenja, kao organizacijsko, intendantsko, sudsko i druga, bila su raspoređena u kućama po pojedinim selima na prostoru od Črnomelja do Semiča. Različite ustanove, vojne i civilne bile su razmeštene na celom području Bele krajine, koja je izgledala kao kakva »državica«.

Pripreme za oslobođenje Slovenije bile su posebno intenzivne na početku 1945. godine — pošto je bilo sasvim jasno da će ta godina doneti kraj rata.

Vojne pripreme su se zasnivale, pre svega, na pripremama vojnoteritorijalnih komandi i vojnoteritorijalnih jedinica za potrebe održavanja vojne mobilnosti i spremnosti na celom slovenačkom području. Već tada je bilo jasno da će se veće slovenačke partizanske jedinice — brigade, divizije i korpusi — uključiti u operacije najvećih jugoslovenskih operativnih jedinica, koje budu prodirale od juga i istoka prema zapadu. Međutim, nije u tom trenutku bilo sve jasno o nadležnostima tih jedinica u odnosu na Glavni štab NOV i PO Slovenije.

Na organizacijskom planu pripreme su se zasnivale na činjenici da su partizanske snage pokrivale znatna oslobođena slovenačka područja, a već se trebalo pripremati za pokrivanje cele Slovenije. To je nametalo potrebu da se u svakom većem mestu predvidi rukovodstvo — komanda mesta, koja bi svojim sastavom i jedinicama bila sposobna da rešava probleme discipline, bezbednosti, kontrole određene prostorije, snabdevanja, zdravstvene situacije, prikupljanja

vojnog plena — oružja i drugih vojnih materijalnih sredstava — prikupljanja vojnih zarobljenika i organizovanja potrebnih logora za smeštaj zarobljenika, itd. Na tom planu trebalo je pripremiti organizaciju za takvu aktivnost i sačiniti program rada, posebno za veće gradove, kao, na primer, za Ljubljano, Maribor, Celje i dr. Posebno je bilo važno izraditi takav program za Trst, gde je trebalo, možda, u najtežim okolnostima uspostaviti vojnoteritorijalnu vlast. Posebno je bio osetljiv rad na razgraničavanju određenih zadataka između komandi gradova i komandi operativnih jedinica (bataljona, brigada, itd.) koje će se zadržavati u gradovima zajedno sa teritorijalnim komandama.

I na intendantsko-ekonomskom području pripreme su bile intenzivne. Bilo je potrebno postaviti takvu organizaciju i programiranje zadataka da preuzimanje namirnica i potrepština od organa narodne vlasti — barem u prvim časovima posle oslobođenja, može teći pravilno i stalno.

Zdravstvena organizacija je takođe zahtevala opsežne pripreme. Opravdano se moglo očekivati da će neprijatelj davati otpor svim svojim snagama do zadnjeg časa. Zato se u završnim borbama pri kraju rata mogao očekivati veći broj ranjenika. Očekivale su se takođe, promene radnih uslova u bolnicama. Računalo se i na to da će konspirativnost, teška pristupačnost i slične okolnosti, značajne za partizanske bolnice, sasvim otpasti. Na raspolaganju će biti postojeće bolnice na celom slovenačkom području. To je, dakako, pomagalo u rešavanju nekih problema, ali izvršiti celu organizaciju rada sanitetske službe u ovim za nas novim okolnostima nije bilo lako. Trebalo je organizovati snabdevanje lekovima, rešiti složena kadrovska pitanja, naći način evakuacije starih partizanskih bolnica i sl. — Te teške probleme trebalo je realizovati već u prvim danima slobode, jer se oni nisu mogli ni smeli odlagati.

Rasulo, kapitulacija vojske predstavlja sliku posebne vrste. U vanredno kratkom vremenu stabilna vojna organizacija prestaje delovati i raspada se, a od nje ostaje još samo gomila ljudi i ogromne količine vojnog materijala — od pušaka do topova i tenkova, kamiona i sl. Tada se opravdano cenilo da će verovatno područje na kojem se može očekivati raspad nemačke jugoistočne balkanske grupe armija, upravo biti slovenačka teritorija. Za ovakav slučaj bile su potrebne posebne pripreme. Trebalo je pripremiti takvu organizaciju koja će biti sposobna da primi u logore vojne zarobljenike, a u sabirališta vojnog materijala da prikupi napušteno naoružanje i opremu.

Za odvijanje normalnog života na oslobođenoj teritoriji trebalo je brzo uspostaviti normalan železnički promet, poštansku službu i dr. Postojeće organizacije su bile stručno sposobne, ali je u njima bilo — posebno na odgovornim mestima — ljudi koji su bili naklonjeni okupatoru, te im se nije moglo ukazati naše poverenje. To je još više usložavalo situaciju u organizaciji pripreme za kraj rata.

Ove i mnoštvo drugih aktivnosti na drugim područjima života i rada zahtevale su ogromne pripreme, jer je trebalo našem narodu upravo u prvim danima slobode pokazati da smo posle sloma neprijatelja sposobni da organizujemo nov život.

Iskustva iz ovih svestranih i različitih priprema slovenačke teritorije u završnim operacijama su vrlo dragocena i moraju naći svoje mesto i u realizaciji koncepcije opštenarodne odbrane.

Neprijatelj se do proboja sremskog fronta ponašao približno tako kao što smo očekivali. U Sloveniju su se počele povlačiti pored nemačkih i kvislinške jedinice iz svih krajeva zemlje. Položaj naših snaga i naroda svakim danom postajao je sve teži. Neprijateljski pritisak na jedinice 7. korpusa na Dolenjskem zahtevao je sve veće žrtve, a i prehrana je postala problem. Osveženje za jedinice 7. korpusa bio je dolazak 5. prekomorske brigade u aprilu, koja je brojala oko 2.000 dobro naoružanih i iskusnih vojnika. Sa tim borcima su popunjene već dosta razređene jedinice 7. korpusa, koje su na taj način postale sposobnije i spremnije za prelazak u poslednju ofanzivu.

Na područje Slovenačkog primorja je razvoj događaja prinudio Nemce da, u saradnji sa svim mogućim jugoslovenskim kvislinškim formacijama, očiste teren uz Soču, zbog čega su u martu otpočeli sa jakom ofanzivom. Borbe sa tim snagama zahtevale su velike žrtve. Približno tako bilo je i u Štajerskoj.

U tim zadnjim mesecima rata saradnja sa Saveznicima postala je aktivnija. Od britanske vojne misije zahtevano je da njihovo vazduhoplovstvo sadejstvuje našim snagama u napadima ili u odbrambenim dejstvima i to na celom slovenačkom području. Pomoć u oružju i opremi, posebno u sanitetskom materijalu, bila je poboljšana. Pošto kapaciteti naših bolnica nisu zadovoljavali, stvorena je mogućnost da preko privremenih aerodroma u Beloj krajini evakuiamo u Italiju, a takođe i kopnom u Dalmaciju, veći broj ranjenika što je za nas predstavljalo veliku olakšicu i rasterećivanje.

U takvoj klimi tekao je rad u bezmalo svim odeljenjima Glavnog štaba sve do početka aprila 1945. Tada su se događaji počeli naglo odvijati. Na sremskom frontu snage 1. armije su prešle u ofanzivu i nakon kratkih teških borbi probile neprijateljski front i odmah otpočele nadirati prema Zagrebu. Isto tako, 3. armija je uspešno forsirala Dravu, a 2. armija je izvršavala ofanzivne zadatke od Tuzle i Sarajeva prema severu. Četvrta armija, slovenačkim jedinicama najbliža, nakon uspešnog nastupanja, oslobodila je Mostar, Senj, Knin, Gospić, Ogulin i druga mesta. Pred njom su stajali još mnogi zadaci. Morala je prodirati u pravcu Rijeke i Trsta, osloboditi Istru i zatim Trst sa širim područjem. Potrebno je naglasiti da su ova područja branile jake nemačke snage, pojačane snažnim kvislinškim jedinicama. Operativna saradnja 4. armije sa snagama 7. i 9. korpusa je zato bila od izuzetnog značaja. Da bi se operativna saradnja što neposrednije i konkretnije ostvarivala, Vrhovni štab NOV i POJ je izuzeo iz nadležnosti Glavnog štaba NOV i PO Slovenije najpre 7. a zatim i 9. korpus i potčinio ih komandi 4. armije.

To je nadasve bila pravilna odluka koja je obezbeđivala izvršavanje najtežeg i najsloženijeg zadatka u završnim borbama za oslobodjenje Trsta. Danas, kada razvijamo koncepciju opštenarodne odbrane čija osnova leži na iskustvima našeg narodnooslobodilačkog rata, moguće je bolje nego tada razumeti takvu odluku, a upravo takve odluke, možda, mogu biti najzanimljivije za koncipiranje naše sadašnje strategije i operatike.

Događaji su se kasnije razvijali velikom brzinom. Krajem aprila jedinice 4. armije su, uz velike žrtve i napore, oslobodile Rijeku sa okolinom. Manevar jedinica 4. korpusa u pravcu Prezid — Mašun imao je za cilj da okruži i uništi glavnu neprijateljsku grupaciju na širem prostoru Ilirske Bistrice i na taj način stvori mogućnost za najbrže zauzimanje Trsta. Jedinice 9. korpusa su prodirale u pravcu Gorice, Krasa i Trsta, a jedinice 7. korpusa u pravcu Ljubljane. Jedinice 4. operativne zone, sada već pod komandom 3. armije, oslobađale su Štajersku i Korušku. U toj situaciji je Glavni štab NOV i PO Slovenije u svojoj nadležnosti delimično imao teritorijalne jedinice (odrede i dr.), te vojnoteritorijalne ustanove. Glavni štab je u to vreme dobio zadatak da iz svog sastava formira komandu mesta Trst, što je učinjeno. Za komandanta je imenovan komandant Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, general-major Dušan Kveder.

Takav zadatak je zahtevao da se Glavni štab podeli na dva dela, koji će, svaki za sebe, biti sposobni za štabski rad. Deo osoblja

Glavnog štaba NOV i PO Slovenije trebalo je da obrazuje komandu mesta Trst, a drugi deo štab najvišeg vojnoteritorijalnog rukovodstva na slovenačkom području — kasnije komandu 4. armijske oblasti u Ljubljani.

Pošto su se glavne operacije u to vreme razvijale na širem području Trsta i pošto je došlo do imenovanja prve slovenačke vlade u Ajdovščini, političko rukovodstvo Slovenije je odlučilo da ceo Glavni štab krene u pravcu Črnomelj — Vrbovsko — Skrad — — Delnice — Gerovo — Prezid — Mašun — područje Postojne, a odatle deo predviđen za Ljubljanu preko Logatca i Vrhnike u Ljubljanu. U istom pravcu i u isto vreme krenule su takođe i druge ustanove i organi narodne vlasti.

Poslednjih dana aprila pripremali smo se za pokret. Svima je bilo jasno da je to početak kraja rata. Pomisao na slobodu, koja se približavala, misao da ćemo u najkraćem vremenu sresti svoje, videla se na svakom licu. Ipak su odlazak iz lepe Bele krajine i rastanak od predobrog belokrajinskog čoveka, intimna nesigurnost koga ćemo još naći i sresti kod kuće, umanjivali to raspoloženje.

*

Nakon izrade planova Glavni štab je počeo pokret u naznačenom pravcu, uz kraće i duže zastanke u Ravnoj Gori i Skradu. Između ovih zastanaka stalno su praćeni događaji na ratištima i primani izveštaji. U toj situaciji takođe je bilo potrebno preduzimati određene mere. Kada se štab približavao Prezidu, vođene su veoma teške borbe u rejonu Ilirske Bistrice. Snažna neprijateljska grupacija je bila opkoljena i samo malo je preostajalo do potpunog uništenja te vojničke mase. Rijeka i Istra su bili oslobođeni.

U Trstu i na području Gorice odvijale su se borbe, a celo ostalo područje Slovenačkog primorja, koje je više od 20 godina bilo pod okupacijom fašizma, bilo je oslobođeno. Svi koji su dolazili na to oslobođeno slovenačko područje bili su ganuti, jer su konačno dočekali oslobođenje svih Slovenaca. Ganuti su bili dočekom naših boraca od strane primorskih ljudi, ganuti svim onim što se moglo videti i čuti. Na svakoj kući su se vijorile crvene, jugoslovenske i slovenačke zastave. Na svakih 100 do 200 metara na asfaltiranoj cesti mogle su se pročitati reči: »Ovde je Jugoslavija«. U ove tri reči mogla se videti duša primorskog naroda.

U takvoj atmosferi nezaboravnih ličnih doživljaja trebalo je misliti i na to da sa slobodom, sa slomom neprijatelja neće biti kraj

našoj borbi za bolji i pravedniji život, već da nas u slobodi čekaju novi zadaci, koje ćemo, doduše, izvršavati bez krvi, ali koji će takođe zahtevati ogroman trud.

*

Posle obrazovanja prve slovenačke vlade prvih dana maja u Ajdovščini, situacija se još brže razvijala. Štab, namenjen za Trst, sa svojim komandantom je već došao u grad i otpočeo je sa radom.

U Ljubljani su jedinice slovenačkog domobranstva još uporno davale otpor na južnim vanjskim položajima samog grada, pa su jedinice 7. korpusa morale da upotrebe i artiljeriju kako bi osvojile pojedine taktički značajne tačke ispred Ljubljane. Velike grupe neprijateljskih i kvislinških jedinica su se kretale prema severu ka Ljubelju i drugim prelazima za Korušku. Među njima su bili kolaboracionisti, kao i oni koje je neprijateljska propaganda povukla u bekstvo iako nisu bili ratni zločinci.

Ljubljana je bila oslobođena. Sve je bilo razdragano i srećno: građani Ljubljane koji su nakon četiri godine postali slobodni, kao i borci koji su prvi uspeali da dođu u slovenačku metropolu. Ljubljana je dočekala svoje borce tako kao što dolikuje gradu koji se i sam na svoj način borio protiv okupatora.